

Halina Grzeszczuk

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Rola tłumacza języka migowego

The role of a sign language interpreter

*(...) kalectwo głuchoty izoluje głuchego od społeczeństwa,
odbiera mu bowiem jeden z głównych sposobów poznawania świata
– porozumiewania się z ludźmi i z myślą ludzką.*

M. Grzegorzewska, *Wybór pism*, Warszawa, PWN, s. 198

Streszczenie: Autorka, będąc czynnym tłumaczeniem języka migowego, w swoim artykule ukazuje rolę i zadania tłumacza języka migowego oraz przedstawia problemy związane z tłumaczeniem migowym.

Słowa kluczowe: język migowy, tłumaczenia, student niepełnosprawny

Abstract: The author is an active sign language interpreter. She shows in your paper the role and tasks of a sign language interpreter and presents some of the problems associated with the translation of sign language.

Key words: sign language, translation, disabled student

1. Osoby z uszkodzonym słuchem – skala zjawiska

Według danych szacunkowych w Polsce żyje ok. 100 tys. osób głuchych i niesłyszących, a kolejne 900 tys. to osoby niedosłyszące. Jednak około 50 tysięcy osób niesłyszących, dla których macierzystym językiem, a także podstawowym środkiem porozumiewania się jest polski język migowy. Wynika z tego wielka potrzeba kształcenia w zakresie języka migowego i zatrudnianie tłumaczy języka migowego wszędzie tam, gdzie człowiek niesłyszący musi porozumieć się z otoczeniem słyszących (np.: w urzędach, placówkach użyteczności publicznej, zdrowotnej, na uczelniach wyższych, itp.). W Polsce zainteresowanie zagadnieniem związanym z tłumaczeniem

migowym jest jeszcze wciąż małe, natomiast w krajach zachodnich tej problematyce poświęca się dużo uwagi.

Najwyższe rangą przepisy państwowe: art. 69 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. oraz § 1 pkt 8 Uchwały Sejmu RP z dnia 1 sierpnia 1997 r. „Karta Praw Osób Niepełnosprawnych” nakładają na władze publiczne naszego kraju obowiązek zapewnienia osobom niepełnosprawnym, w tym i osobom głuchym, prawa do „komunikacji społecznej”, „komunikacji międzyludzkiej”, czyli do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych w tym zakresie. Oznacza to, że zapotrzebowanie na tłumaczy języka migowego znacząco zwiększy się.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli tłumacza języka migowego oraz przedstawienie niektórych problemów związanych z tłumaczeniem migowym, wynikających z mojego własnego doświadczenia.

2. Język migowy jako środek komunikacji

Język migowy stosowany do tłumaczenia zawsze budził podstawowe wątpliwości. A mianowicie: czy można w ogóle uznać za język taki luźny zbiór nieokreślonych, pantomimicznych gestów, któremu towarzyszą niezidentyfikowane grymasy twarzy i nieskoordynowane ruchy innych części ciała, który nie wykazuje śladów gramatyki, fonologii, czy struktury leksykalnej typowej dla języków fonicznych?

Język migowy jest inny niż foniczny, a jednak ma wiele z nim wspólnego. Nie można jednak powiedzieć, że jest od niego lepszy czy gorszy. Ma postać takiego samego środka komunikacji dla niesłyszących, jak i dla słyszących język foniczny.

Warto wspomnieć, iż funkcjonują dwa języki migowe: naturalny język migowy (PJM) i język migany (tzw. system językowo-migowy – SJM).

Klasyczny język migowy (PJM) jest językiem specyficznym, składa się ze zbioru skodyfikowanych gestów przekazywanych kanałem gestowo-wzrokowym, za pomocą umownych znaków migowych i swoistą gramatyką. Jest typowym językiem pozycyjnym, w którym stosunki gramatyczne oznaczane są nie przez formy samych wyrazów, lecz za pomocą wyrazów pomocniczych.

Niezależnie od klasycznego języka migowego, znaki migowe wykorzystuje się także jako ilustrację wypowiedzi słownej. Powstaje w ten sposób migana odmiana języka mówionego ojczystego, zwana **językiem miganym**. Znaków migowych używa się w szyku gramatycznym, dodając za pomocą alfabetu palcowego końcówki fleksyjne. Język migany stosuje się zawsze razem z językiem mówionym (jest to tzw. **system językowo-migowy – SJM**).

3. Tłumaczenie z i na język migowy

Tłumaczenie z i na język migowy jeszcze do niedawna nie wykraczało poza grupę ludzi związanych ze społecznością głuchych – członków rodzin osób głuchych, ich krewnych, przyjaciół, nauczycieli i duchownych, i nie cieszyło się uznaniem. Wręcz przeciwnie, często było dla osoby głuchej i tłumaczącej powodem do wstydu, a dla słyszącej – do niechęci w stosunku do osoby głuchej.

Czym różni się tłumaczenie ustne od migowego?

Tłumaczenie ustne to proces przekształcania komunikatu z jednego języka na drugi, z przekazaniem wszystkich elementów znaczeniowych tego komunikatu i zachowaniem ekwiwalencji dynamicznej.

Tłumaczenie języka migowego to proces, w którym tłumacz przekłada słowa osoby słyszącej, a słowa wyrażane językiem migowym są przekładane przez tłumacza na język foniczny. Język migowy, jako język przestrzenny, oparty na percepcji wzrokowej, wymaga od swej produkcji innego aparatu artykulacyjnego niż język foniczny. Oznacza to przejście z komunikowania się za pomocą głosu na porozumiewanie się za pomocą ruchów rąk i ciała, mimiki twarzy, ruchów głowy, barków i tułowia. Jest to trudniejsze niż w przypadku zmiany języka fonicznego z jednego na drugi. Również na szczególną uwagę zasługuje zwłaszcza sprawa użycia przestrzeni, gdyż to właśnie ona determinuje charakter komunikatu migowego. Przestrzeń migowa służy przede wszystkim do wyrażania relacji czasowych, osobowych i aspektowych, tworzenia pytania i przeczenia. Dochodzi do tego jeszcze kwestia opanowania rejestrów i stylów migania, tworzenia nowych znaków, m.in.: nazw miejsc oraz imion własnych, a także stosowania alfabetu palco-

wego. Tłumaczenie migowe może odbywać się zarówno symultanicznie, jak i konsekwentnie.

Oprócz tłumaczenia ustnego i migowego wyróżniamy jeszcze dwa rodzaje tłumaczenia m.in.: symultaniczne i konsekwentne.

Tłumaczenie konsekwentne i symultaniczne

Tłumaczenie ustne na bieżąco, bez wcześniej przygotowanego tekstu, nazywa się *tłumaczeniem symultanicznym* (równoległym, jednoczesnym). W *tłumaczeniu konsekwentnym* tłumacz skupia się na przesłaniu mówcy, a nie na formie (zajmuje dużo czasu, gdyż rozpoczyna tłumaczenie dopiero, gdy prelegent skończy swoją wypowiedź). Takie tłumaczenie jest lepsze w przypadku języka migowego, gdyż można oddać sens w języku migowym, a nie w sztucznym systemie językowo-migowym (jak to się dzieje w tłumaczeniu symultanicznym).

4. Problemy związane z tłumaczeniem migowym

Tłumaczenie z natury jest trudnym zajęciem. Tłumacze języka migowego napotykają na dodatkowe problemy, które sprawiają, że ten proces staje się jeszcze trudniejszy, m.in.:

- Są wprowadzane zmiany do tekstu podczas procesu tłumaczenia,
- Teksty niedokończone.
- Znajdują się dialekty (gwary) i neologizmy (np.: *pułapka kredytowa, pirat drogowy, margines społeczny*).
- Są niewytłumaczone akronimy (skrótowce) i skróty.
- Pojawiają się nazwy własne ludzi, organizacji, miejsc, itd.
- Występuje niezrozumiały żargon.
- Używane są nieznane idiomy (np.: *piąte koło u wozu* – osoba lub rzecz zawadzająca, *flaki z olejem* – coś wyjątkowo nudnego).
- Rymy, kalambury i tempo poetyckie, humor, specyficzne odnośniki kulturalne.
- Występuje specyficzne słownictwo naukowe.
- W konstruowaniu wypowiedzi migowej używane są głównie rzeczowniki, czasowniki, i przymiotniki, z pominięciem przyimków, spójników, partykuł.

- Do wyrównywania różnic między językiem migowym i fonicznym służy składnia tłumacza, m.in.: skracanie wypowiedzi ustnej lub przekładanie każdego słowa na znaki.
- W przypadku konstruowania znaczenia w języku migowym osoba migająca musi swoją wypowiedź znacznie rozwinąć, stosując opisy i dodając wiele szczegółów (tłumacz, gdy tłumaczy ustnie musi pomijać szczegóły i mniej istotne elementy wypowiedzi oraz wzbogacać wypowiedź o szczegóły potrzebne do lepszego zrozumienia przez jego głuchego odbiorcę, gdy tłumaczy na język migowy).

Przedstawiłam bardzo ogólny i niekompletny opis. na jakie trudności w tłumaczeniu może napotkać tłumacz języka migowego.

5. Uczestnicy procesu tłumaczenia – tłumacz, odbiorcy i środowisko tłumaczenia

Rola tłumacza migowego w zasadzie nie różni się niczym od tej, jaką pełni tłumacz ustny. Ma reprezentować ważne w swoim zawodzie kompetencje i umiejętności, jak też predyspozycje psychiczne, fizyczne oraz cechy osobiste pomagające w pokonywaniu trudności związanych z tłumaczeniem. Tłumacząc zarówno dla osób słyszących, jak i niesłyszących, tłumacz ma obowiązek przestrzegać etyki zawodowej.

Tłumacz języka migowego – osoba słysząca lub słabosłysząca, władająca zarówno mówionym i pisanym językiem polskim, jak i klasycznym językiem migowym, potrafiąca nawiązać kontakt komunikacyjny z osobą niesłyszącą, która nie odczytuje w wystarczającym stopniu mowy z ust i nie włada (lub zbyt słabo włada) mową dźwiękową. Tłumacz ma pełnić funkcję pośrednika w rozmowie osób głuchoniemych z osobami słyszącymi. Tłumacze języka migowego są potrzebni wszędzie tam, gdzie osoba niesłysząca potrzebuje porozumieć się z osobami słyszącymi. Najlepsi tłumacze języka migowego rekrutują się zazwyczaj spośród osób, których rodzice byli niesłyszący [Szczebankowski B., 1988].

Do kompetencji tłumacza należy m.in.:

- zapewnienie sobie jak najlepszych warunków fizycznych na czas tłumaczenia (tzn. dobrze widzieć i słyszeć, a także być widzianym i słyszonym),
- zadbanie o odpowiednie miejsce na czas tłumaczenia (np.: w szkole – w pobliżu nauczyciela lub głuchego ucznia, itd.),
- zadbanie o dobre oświetlenie miejsca tłumaczenia,
- zwracanie większej uwagi na swój wygląd zewnętrzny (jednolity kolor stroju, fryzura, broda, wąsy, biżuteria i niekolorowe paznokcie),
- przechowywanie, łączenie i szybkie przetwarzanie otrzymanych informacji,
- opanowanie specjalistycznej terminologii i zapoznanie się z przedmiotem tłumaczenia,
- wykazanie się dużą umiejętnością funkcjonowania w świecie głuchych, dobry kontakt,
- pełnienie roli opiekuna i przewodnika w zaistniałych sytuacjach,
- przygotowanie głuchego klienta do konkretnej sytuacji (np.: zapoznać z zasadami zachowania),
- umiejętności nawiązywania dobrego kontaktu tłumacza z głuchymi uczestnikami tłumaczenia,
- utrzymywanie stałego kontaktu wzrokowego (zerwanie oznacza koniec komunikacji).

Większość tłumaczy w Polsce w swojej pracy posługuje się językiem migającym, który tak naprawdę nie jest językiem migowym używanym przez głuchych. Przyszli tłumacze, jeśli nie są np. dziećmi głuchych rodziców i nie posługują się naturalnym językiem migowym, są kształceni w zakresie języka miganego, tzw. systemu językowo-migowego. Dopiero po upływie jakiegoś czasu, przebywając z niesłyszącymi, poznają ich prawdziwy język – język migowy.

Środowisko, w którym odbywa się tłumaczenie, również określa kwalifikacje i umiejętności wymagane od tłumacza, formy i metody komunikacji używane podczas tłumaczenia oraz trudności, na jakie tłumacz powinien się przygotować w związku z tłumaczeniem. Najbardziej popularne to środo-

wiska szkolne, medyczne, psychiatryczne, sądowe, religijne, teatralne, ośrodki pomocy społecznej oraz prywatne.

6. Osoby głuche i słyszące w procesie tłumaczenia

Głusi chcą czuć, że są akceptowani, rozumiani i traktowani na równi ze słyszącymi, przynajmniej przez te osoby, które często stanowią dla nich jedyne połączenie z otaczającą rzeczywistością.

Często zdarza się, że głusi traktują tłumaczy jak przyjaciół i chcą utrzymywać z nimi wzajemne kontakty, spotykać się po pracy, itp. Takie podejście jest pozostałością z czasów, kiedy głuchych i ich tłumaczy łączyły często bliskie stosunki lub więzy krwi. Dla tłumacza może to stanowić problem natury etycznej, tzn.: jak w takich sytuacjach oddzielić kontakty służbowe od prywatnych i co z tajemnicą zawodową oraz bezstronnością podczas tłumaczenia?

W słyszącym środowisku niesłyszący mają utrudnione funkcjonowanie, żyją w ciągłej izolacji, która wynika z zamykania się we własnym świecie. Z tego powodu wielu głuchych nie zna pewnych obowiązujących norm społecznych, co prowadzi do ich zdenerwowania, frustracji i nieporozumień z tłumaczem (mogą zareagować inaczej, niż tłumacz się spodziewa).

Słyszący nie muszą zwracać szczególnej uwagi na m.in. odpowiednie oświetlenie, kontakt wzrokowy z tłumaczem ustnym, ponieważ bez tych zabiegów będą zrozumiani. Dlatego też podczas tłumaczenia migowego również słyszący powinni zwrócić uwagę na kilka spraw:

- zwracanie się do osoby niesłyszącej, a nie do tłumacza,
- utrzymywanie normalnego tempa mówienia oraz podczas przekazywania swojego komunikatu,
- niezabieranie głosu podczas migania osoby głuchej,
- unikanie powtórzeń tych samych myśli, używania ulubionych powiedzonek lub wtrąceń, niekończenia jednej myśli i zaczynania następnej,
- stosunek słyszących uczestników tłumaczenia do ich głuchych rozmówców,

- nieopieranie się na stereotypach czy uprzedzeniach (nie można traktować głuchych jak głępszych czy gorszych od siebie),
- wykazywać pewną dozę tolerancji dla wszelkich niestandardowych metod komunikacji, niespodziewanych czy innych niż u słyszących zachowań głuchych uczestników tłumaczenia,
- konieczności dostosowania warunków miejsca tłumaczenia dla potrzeb osób niesłyszących,
- cierpliwość, na wypadek gdyby proces komunikacji z osobą niesłyszącą lub tłumaczenia potrwał dłużej niż przewidywano.

Proces tłumaczenia zatem, to współdziałanie wielu czynników, nie tylko sama czynność tłumaczenia, ale także uczestnicy tłumaczenia (słyszący i niesłyszący), ich wzajemne relacje, natura języka tłumaczenia, środowisko tłumaczeniowe, w którym ono zachodzi.

7. Studenci niesłyszący i tłumacze języka migowego w Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach

Wśród osób niepełnosprawnych w Uniwersytecie Przyrodniczo Humanistycznym w Siedlcach znaczącą grupę stanowią studenci niesłyszący (99 osób). Ponad połowa z nich to osoby porozumiewające się językiem migowym. Uznać ich należy za mniejszość językową z uwagi na fakt, że ich pierwszym językiem macierzystym jest język migowy i głównie nim się porozumiewają między sobą. Uczelnia zapewniła wszystkim studentom niesłyszącym pomoc tłumacza języka migowego.

Ważnym elementem ułatwiającym podejmowanie i kontynuowanie studiów wyższych przez osoby z uszkodzonym słuchem jest przyjęty *Program pomocy w kształceniu na poziomie wyższym osób z uszkodzeniem słuchu PITA-GORAS*, który od 1999 r. może być realizowany przez uczelnie ze środków PFRON. Umożliwia on dofinansowywanie m.in. usług tłumaczy języka migowego dla studentów niesłyszących. Obecnie w UPH w Siedlcach jest zatrudnionych sześciu tłumaczy języka migowego, którzy uczestniczą w wykładach i ćwiczeniach dydaktycznych. Także podczas imprez kulturalnych organizowanych przez uczelnię i Centrum Kształcenia i Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych zawsze obecny jest tłumacz języka migowego.

Oprócz zajęć dydaktycznych (wykłady, ćwiczenia, seminaria) studenci niesłyszący korzystają z pomocy tłumaczy jako pośredników w rozmowach z wykładowcami, zamiany formy egzaminu z ustnego na pisemny oraz przy egzaminach ustnych, jeśli wyrażają taką chęć, w załatwianiu spraw związanych z nauką (np.: sprawdzanie referatów pod względem gramatycznym i stylistycznym, wyjaśnienie niezrozumiałych słów). Poza tymi formami pomocy niesłyszący korzystają z usług tłumacza w załatwianiu spraw formalnych, w kontaktach ze studentami słyszącymi oraz w kontaktach z innymi ludźmi reprezentującymi inne instytucje (np. lekarz, itp.), tłumaczenie konferencji naukowych, spektaklu teatralnego, itp. Pytając, jaki powinien być tłumacz języka migowego, studenci podawali:

- *tłumacz języka migowego powinien być cierpliwy i znać problemy oraz trudności osób niesłyszących,*
- *znać bardzo dobrze język migowy i dokładnie wyjaśniać niezrozumiałe wyrazy, powinien nadążać za tym co wykładowca mówi,*
- *znać zakres materiału pedagogicznego oraz powinien być dyspozycyjny w każdej sytuacji.*

Z powyższych wypowiedzi niesłyszących wynika, że istnieje wielka potrzeba tłumaczenia migowego oraz edukacja w tej dziedzinie, gdyż wzrasta zainteresowanie tłumaczeniem w szkolnictwie wyższym.

Reasumując, w ostatnim czasie obserwuję istotne zmiany dotyczące podejścia do tłumaczenia migowego. Zatem niezmiernie ważne jest, aby tłumaczenie migowe (a niekoniecznie migane) zaczęło być intensywniej rozwijane oraz aby tłumaczenie migowe stało się czymś tak zwyczajnym, jak tłumaczenie ustne. Mam wielką nadzieję, że tłumacz języka migowego zostanie wpisany do rejestru zawodów, a osoby chcące zostać tłumaczami będą mogły liczyć na dobre przygotowanie do zawodu.

Będąc małą dziewczynką w zasadzie stałam się już tłumaczem języka migowego, gdyż moi rodzice są osobami głuchoniemymi, więc bardzo dobrze znam problemy i potrzeby tych osób. Musiałam pomagać swoim rodzicom, jak również ich znajomym w załatwianiu różnych spraw formalnych (np.: na wywiadówkach w szkole, w urzędzie, na poczcie, w zakładzie pracy, itp.), choć tak naprawdę nie rozumiałam wielu spraw, treści. Ważne było wtedy dla mnie to, żeby osoby, którym tłumaczyłam, tzn. słyszący i niesły-

szący, czuli się usatysfakcjonowani moją pomocą. Dorze jednak pamiętam wytykanie palcami, wyśmiewanie się ze mnie i moich rodziców, że inaczej się porozumiewamy niż reszta otaczającego nas świata. Wtedy nie rozumiałam, dlaczego tak jest, ale jednak ciągle marzyłam o tym, aby pomagać osobom niesłyszącym, być ich przyjacielem... I się stało... Już od 7 lat pracuję zawodowo w Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach jako tłumacz języka migowego (choć początki były trudne) i od 7 lat pomagam studentom niesłyszącym w zdobywaniu wiedzy oraz staram się przełamywać stereotypy związane z tą grupą społeczną. Pokazuję otoczeniu, że taka forma komunikacji między osobami słyszącymi a niesłyszącymi nie jest niczym dziwnym.

Moim największym marzeniem jest usłyszeć, że osoby niesłyszące nie mają problemów z porozumiewaniem się z otaczającym ich światem. Że w każdym miejscu będą mogły skorzystać z usług tłumacza zatrudnionego w danej instytucji oraz że tłumacze migowi będą mogli podwyższać swoje kwalifikacje i umiejętności poprzez szkolenia i działalność organizacji, które zrzeszają nas – tłumaczy języka migowego.

Bibliografia

1. Farris M. A., 1994, *Sign Language Research and Polish Sign Language*. Lingua Posnaniensis XXXVI, Cambridge, 1994.
2. Frishberg N., *Interpreting: An Introduction*, RID Publications, Maryland, 1990.
3. Humphrey J. H., Alcorn B. J., *So You Want to Be an Interpreter? An Introduction to Sign Language Interpreting*. Texas: H & H Publishers, Amarillo, 2001.
4. Kalata-Zawłocka A., *Tłumacz w świecie ciszy: wokół zagadnień dotyczących tłumaczenia migowego i ustnego*. Lingua Legis Nr 11 (wrzesień), Trans Legis, Warszawa, 2003.
5. Klima E. S., Bellugi, U., *The Signs of Language*, Massachusetts: Harvard University Press Cambridge, 1979.
6. Kopczyński, A., *Conference interpreting. Some linguistic and communicative problems*. Wydawnictwo Naukowe im. Adama Mickiewicza, Poznań, 1980.

-
7. Sacks, O., *Seeing Voices*, Picador, Londyn 1991.
 8. Steward D. A., Schein J. D., Cartwright B. E., *Sign Language Interpreting: Exploring its Art and Science*, Allyn and Bacon, Cambridge, 1998.
 9. Sutton-Spence R., Woll B., *The Linguistics of British Sign Language. An Introduction*, Cambridge University Press, 1999.
 10. Stokoe W. C., *Semiotics and Human Sign Languages*, Mouton, Paryż, 1972.